

АНАЛИЗ НА КОМУНИКАТИВНИЯ ДИСКУРС НА БЪЛГАРСКОГОВОРЕЩИТЕ В ЧЕШКА ЕЗИКОВА СРЕДА

д-р Весела Дъбова

Комуникацията между индивидите и общностите, в смисъла на взаимно предаване на информация, е съществена за съвместното им оцеляването. Затова запазването на смислова цялост в комуникативния акт е от съществено значение. В условия на билингвизъм е много лесно да се наруши кохезията на дискурса, което предполага и затруднено предаване на информация. В статията по-долу ще се опитам да разгледам речта на двуезични българи в чешка езикова среда с оглед управление на комуникативния дискурс.

1. Увод

Целта на настоящата статия е, изследвайки диалогичната реч в дискурса на българските имигранти, живеещи в условията на чужда езикова среда, да покаже:

1.1. Влиянията, настъпващи в речта на роден език – български (E1), от чуждия език (E2) – чешки, които се проявяват на всички езикови равнища като интерференции и превключване на кодовете;

1.2. Възможните причини за възникване на тези явления в речта на билингвите в чешка езикова среда;

1.3. Начините, по които говорещият се справя с интерферираните елементи от чуждия език, т.е. необходимо е да се проследи мениджмънта на речта на говорещия.

За целта ще направя анализ на комуникативния дискурс на двуезични български имигранти, което включва *анализ на речевото поведение* и *анализ на извънезиковите елементи*, които са част от комуникативната ситуация¹.

Материалът, върху който се базира настоящото проучване, е част от по-мощно социолингвистическо проучване сред българските имигранти 1-во поколение, установили се временно или дълготрайно на територията на Чешката република. За целите на настоящото изследване ще използвам извадки от речта на български имигранти, записани в неформален разговор², водени в неформална комуникативна ситуация. Всички говорещи са членове на малцинствена езикова общност, съществуваща в условията на билингвизъм³, и са „индивидуални билингви“, т.е. имигранти, които навлизат в изцяло нова езикова среда и използват много по-често „новия“ език, който се „смесва“ с майчиния, което най-накрая води до забравяне на майчиния език изцяло или частично, като въпреки по-честата употреба на E2 те никога не го научават напълно (Адлер 1977: 10). Всички те имат минимална достатъчна езикова компетенция⁴ по E2.

¹ Придържам се към социолингвистичното разбиране на Фишман (1972: 48), че комуникативната ситуация се дефинира от наличието на двама говорещи (или повече), отнасящи се и свързани един с друг по определен начин, комуникирайки на определена тема в определена обстановка.

² За събирането на релевантна информация е необходимо използването на скрит микрофон, като по този начин се избягват. нар. „парадокс на наблюдателя“ (Labov 1978:209), т.е. най-пълна информация се получава само когато наблюдаваният не знае, че е наблюдаван.

³ Понятието билингвизъм възприемам по начина, по който го описва Уайнрайх като практика за алтернативно използване на два езика (Уайнрайх 1968:1).

⁴ Минимална достатъчна компетенция на E2 се постига след едногодишен контакт с чуждия език, на територията, на която този език се говори (Владиминова 2006). Първият етап при

Необходимо е още на този етап да отбележим, че изследваните езици са славянски, т.е. имат един общ корен и въпреки типологичните различия в граматика, възприемането на речниковия запас от чешки език става много по-бързо, отколкото възприемането на граматичните конструкции.

2. Комуникативен дискурс⁵

Имигрантската общност е речева общност, образувана като остров в приемащата държава. Тя се отличава със специфично социално и речево поведение на своите членове⁶. Българската общност като отделна речева общност има свой определен комуникативен дискурс, в който се проявяват две различни култури и два различни езика. Изследването му би трябвало да се базира на изследване на речевото поведение на членовете на конкретната речева общност. По-долу ще разгледам дискурса на български роден език, който се определя от езика и от социалните характеристики на говорещите, които са първо поколение българскоговорещи, родени в България, но установили се в Чехия имигранти, и които по време на проучването са били част от българската речева общност.

2.1. Дискурс и комуникативно събитие

В основата на комуникативния дискурс е *комуникативното събитие*, което включва: партньори в разговора, тема на разговора, код⁷ на разговора, езикова компетенция. Кодът, използван при разговор в билингвална среда, може да бъде или родният език, или езикът на приемащата държава и се определя от самото комуникативното събитие – кой участва в него, за какво се говори. В билингвална среда двата езика, използвани в различни комуникативни ситуации, образуват различни езикови дискурси – според основния език, който се появява в дискурса. Понякога в една езикова ситуация се

възприемането на чуждия език е рецептивен – тогава индивидът започва да разбира, но не може да говори на чуждия език. Следващият етап е продуктивен – когато имигрантът започва да използва конструкции и думи, без дори понякога да разбира това, което казва, т.е. точния превод на думата или граматичната конструкция на изречението (Хоугън 1987: 15). В този смисъл придобилите минимална езикова компетенция са продуктивни двуезични респонденти, които са способни да възпроизведат минимален речеви акт на E2.

⁵ За социолингвистиката дискурсът представлява интерес дотолкова, доколкото се свързва с речевото поведение на индивида, т.е. какъв език използва той при разговора си с друг индивид и при какви социални условия (Пачев 1993). В случая дискурсът е сложно комуникативно явление, което включва не само текста, създаден от говорещия, но и други извънезикови фактори, които влияят върху създаването на текста, като например социалната ситуация. Според ван Дайк дискурсът не е ограничен в рамките на текста или на диалога. Двата партньори в разговора, личните им и социални характеристики, заедно с други аспекти на социалната ситуация принадлежат към дискурсно събитие (ван Дайк 1989: 122). Съставна част на дискурса е също така и езиковата компетенция на участниците в комуникативното събитие и културната им компетенция за социалната ситуация. Различни модели ситуации провокират създаването на различни текстове, което означава, че ситуацията и текстовете, породени в тях, са контекстуално свързани.

⁶ Виж Гъмперц 1972: 219, Швейцер 1977: 227.

⁷ В социолингвистиката езикът на изказването се възприема като код, който се предава от единия участник в разговора на другия, който го декодира и възприема информацията. Според теорията за кодовия модел на Търнбул информацията под формата на мисли се трансформира в код, за да бъде комуникирана към получателя. Този код се декодира от получателя и се трансформира в информация (Търнбул 2003: 25).

смесват два езика – например билингвално семейство, което използва и двата езика за комуникация въщи (родителите разговарят на български език един с друг, а с децата разговарят на чешки език). В подобни случаи не е възможно да се отличи основният език на комуникативното събитие.

Изследваният по-долу комуникативен дискурс е *българоезичен дискурс*, при който участниците в комуникативното събитие са първо поколение имигранти с роден език български, които при разговор помежду си използват български език, в условията на двуезичие, проявяващо се в социалната ситуация. Влиянието на двуезичната социална ситуация се проявява в речта на участниците чрез *превключване на кодовете, смесване на кодовете и интерференции*.

2.2. Дискурс и превключване на кода

Превключването на кода (*Code-switching*) като явление, присъщо на билингвизма, се отнася за всички разновидности двуезични индивиди. Ако се съобразим с теорията на Грожан (1982: 145–157), ще трябва да приемем, че превключването на кодовете означава трансфериране на думи, фрази и изречения от един език на друг, така както е показано в примера по-долу⁸ (1). Всички лексикални елементи, отбелязани с курсив, според теорията на Грожан (1982) са превключване на кода:

(1) Р: Те ги използват и за *černoh*, така като негър. По-често съм го чувал като негър. *Мака jako* негър, а, *černoh*. А, и като *bulhar* съм го чувал. Кво да ти кажа // ъ-ъ-ъ *Мака jako bulhar*, щото българите са работлив народ, пък тука всички гледат само да се скатават и ей така и затова може би чехите имат такава поговорка *Мака jako bulhar*, защото българите наистина работят, не си веят байрака само.

Необходимо е на този етап да се разграничи трансферирането на думи, фрази и цели изречения, като трансферът на думи, фонемии и морфемии ще се счита за граматична или лексикална интерференция, така както Вайнрайх (1968:1) я обяснява. Трансферирането на фрази и изречения от друга страна ще се сигнализира за превключване на кода. В пример (1) трансферирането на отделни думи (*černoh*, *bulhar*) е интерференция, а трансферът на фраза или изречение (*Мака jako bulhar*) приемам за превключване на кода.

По този начин обосновано може да се допусне, че в разговори помежду си индивидуалните билингви от 1-о поколение много по-рядко сменят кода или превключват кода, отколкото билингвалните индивиди от 2-о поколение. Но в речта на 1-во поколение изобилстват интерференции, тъй като за тях е много по-трудно да разграничават кодовете, отколкото имигрантите 2-о поколение, които са израснали в повечето случаи като координирани билингви (Хоугън 1987; Маки 1971). Въпреки че Е2 никога не бива научен до съвършенство (Адлер 1977), в речта на 1-во поколение се среща превключване на кода, което говори, че билингвалният индивид черпи от двете езикови системи и водейки разговор с други билингви, той не само може да превключва между кодовете, но ще смени кода, ако е необходимо, за да се приспособи към речта на партньора в разговора. Натрупаната минимална езикова компетенция след определен период от време, прекаран в чуждоезична среда, дава възможност за постигането на продуктивна компетенция по Е2, която позволява на билингвите да продължат комуникацията, използвайки кодове от две езикови системи. Смесването на кодовете може да означава и стилистична промяна в речта, която може да възникне и при превключването между отделните варианти на един и същи език при монолингвални индивиди.

---

⁸ Примерите са от речеви извадки, в които изследваните елементи са отбелязани в курсив.

Следващите речеве извадки обясняват причините за превключване на кода, според начина, по който ги обяснява Грожан (1982: 152), а именно: 1) продължаване разговора на езика, използван в предишното изказване; 2) самоцитиране.

В пример (2) превключването на кодовете се обяснява с **продължаване разговора на езика, използван в предишното изказване**:

(2) P: *Zrovna tu damu s kterou jste mluvili (очевидно говорещият се е объркал, защото той самият е говорил току-що с дамата). Ona tady slavila své narozeniny a opravdu byli tam zastupce a její přátele a tak různoroda společnost* //aaa пардон, преминах в друг език, без да искам.

Представената ситуация е на неформален разговор с билингва, с когото разговаряме на български език. След проведен разговор по телефона, събеседникът продължава да говори на езика, който е използвал в предишната комуникативна ситуация – чешки. Грожан нарича тази практика на превключване на кодовете *изстрелване* (прев. мой, от triggering, англ.).

Следващият пример също показва **продължаване разговора на езика, използван в предишното изказване**, с тази разлика, че в (2) въвеждащата част на чужд език е цял разговор, а в (3) въвеждането става чрез една фраза:

(3) Аз: Нали си чувал поговорката *Dře jako Bulhar?*

P: *Neexistuje.*

Аз: Хм? *Neexistuje?*

P: Не. Не е права тъз поговорка.

В пример (3) превключването на кода е предизвикано от използваната в изказването на събеседника на чешка фраза, която провокира продължаването на разговора на същия език.

Самоцитирането като отключване на другия код е доста често срещано явление при билингвите. Предаването на комуникативни актове от миналото, водено на E2, автоматично предразполага към преразказване, цитиране на E2. Преводът на разговора е затрудняващ и предполага повече усилия от страна на говорещия. Примерите, изброени по-долу, са резултат от преразказване на отминал комуникативен акт:

(4) P: Аз на моята внучка обяснявам *Všechno je tak jak je, málokdy jak člověk chce.*

(5) P: И аз трябваше да бъда с малката. Викам „Искаш ли локум?“ „*Já to nemam rada. Az tova ne gu ям.*“ Викам яла ли си го некога – не. Викам откъде накъде знаеш, че не го обичаш. „*Ами така.*“ Викам добре, аз ще си дам към кафето. *Pelichám jako slepice.* Аз ще си дам към кафето, на тебе бих ти дала само малко.

Пример (4) представлява **самоцитиране**. Разговорът се води на български език, а респондентът пресъздава разговор, който е водил с внучката си – 3-о поколение, говореща явно чешки много по-добре от български език. От показания пример става ясно, че респондентът използва E2 при комуникация с внучката си и впоследствие, когато се връща към този разговор, цитирайки сама себе си, без да забележи превключва кодовете. Превключването от език на език не я притеснява, защото удобството – бързо и лесно предаване на информацията при комуникация, е на първо място.

Ако погледнем примери (2, 4, 5) не само от езикова гледна точка, ще забележим, че превключването на кода в някои случаи се изразява и чрез превключване на дискурса или цитиране на друг дискурс. При първо поколение имигранти, превключването на кода е свързано главно с промяна на дискурса, т.е. той служи за отключващ елемент. Когато темата на разговора води към отминали комуникативни актове, се наблюдава трудност при връщане към първоначалния код, на който се води разговорът – E1. Подобен пример се явяват и ситуации, при които говорещият не може да превключи

кодовете, т.е остава в чуждия дискурс, а ситуацията изисква навлизане в нов дискурс, с нов код за комуникация. Следният пример отговаря напълно на горното твърдение: в неформална обстановка – кафене, се запознавам за първи път с българин, живеещ от 10 години в Чехия. Разговорът се води на български език. Моят събеседник обаче започва да говори на чешки език всеки път, когато гледа наоколо, а не към мен. Той признава, че не е говорил български език от дълго време, така че превключването на кодовете представлява трудност за него. Освен това тази ситуация не е естествена за него и ежедневната му комуникация.

Пример номер (2) също може да се приеме като трудност за промяна на дискурса или за връщане към новия дискурс. Комуникацията между нас двамата се води на български език, но при звънването на телефона, събеседникът ми навлиза в чуждия дискурс. След приключване на разговора по телефона, респондентът прави цяло изказване, без да превключи в настоящия дискурс. Тази практика той счита за неуместна и затова се извинява за нея. Това е пример за липса на превключване на дискурса там, където би трябвало да се появи.

В примери (4) и (5) респондентката се свързва с чуждия дискурс – различна социална ситуация и комуникативно събитие, което включва друг език – Е2, други участници и друга тема. Елементите на този дискурс се вклиняват в настоящия със специфична характеристика – използването на Е2. В пример (5) можем да видим две различни практики на превключване на кода, които се дължат на цитиране. Първото превключване на кода („*Já to nemat rada. Az това не гу ям*“) е съзнателно, тъй като цели показването и въвеждането на другия дискурс (дори изказът е преведен след това), а второто превключване на кода е несъзнателно („*Pelichám jako slepice*“). Това вклиняване нарушава кохезията на родния дискурс.

2.3. Дискурс и интерференции

Интерференциите в дискурса могат да се проявят на езиково и на извънезиково ниво. Въвличането на вербални и невербални елементи от чуждоезиковия дискурс в настоящия от една страна може да бъде съзнателен процес, който цели да запази кохезията на дискурса, от друга страна интерферирането на езикови елементи може да бъде изцяло неосъзнато. Възможно е интерференциите не само да не нарушават кохезията на родния дискурс, но напротив – възможно е да се окажат точно тези елементи, които запазват кохерентната структура, т.е от използването им да зависи смисловата цялост разговора. От езикова гледна точка интерференциите в речта се проявяват като чужди елементи, които нарушават плавния поток на речта – граматически и лексикално. Ще посочим няколко причини за възникването на интерференциите в речта:

2.3.1. Лексикални интерференции за по-добро разбиране и улесняване на комуникацията. В някои случаи не е нужно говорещият да търси определена дума сред набора от лексикални елементи, с които разполага. От една страна тази дума в майчиния език може да бъде изцяло неразбираема за слушащия, поради различния контекст, в който и двамата участници в разговора са я възприели в речта си. От друга страна тази същата може и да не носи еднозначен смисъл в Е1 както в Е2. Някои от лексикалните елементи, възприети в речта на билингвите съществуват само в чуждоезикова среда, така че са напълно разбираеми при разговор между двама билингви.

(6) Аз: Обаче си бизнесмен, не си...

Р: Да, да *подникател*.

Аз: Да, не си работник, нали.

P: Работник съм защото и работя.

Аз: Е работиш, ама си *подникател*. Не си работник-работник.

P: Ама малко *подникатели* работят.

(7) P: Ама пак не хващам тея петте, само така мога да направя *събиране на семейството, случени родини*.

Аз: **Какво?**

P: *Събиране на семейството, случени родини се казва...* на цялото семейство ако искаш да направиш, ако баща ми... сестра ми е на такъв такава, на такава основа... на случени родини...

В пример (6) интерферираната лексикална единица „*подникател*“, въпреки че е чужд елемент, в изказването на E1 тя е разбираема и за двамата участници в разговора. Българският еквивалент „*бизнесмен*“, използван в първата реплика е сменен в следващите с интерферираната дума, която изглежда се вписва по-добре в социокултурния контекст на комуникативната ситуация. Думата „*бизнесмен*“ на български език има малко по-различна конотация, така че точната дума, която отговаря на професията на респондента е „*podnikatel*“, която той сам избира.

В пример (7) много ясно може да се проследи функционалността на интерференциите („Ама пак не хващам тея петте, само така мога да направя *събиране на семейството, случени родини*.“) като елементи в речта, които поддържат смисловата кохерентност на изказването. Интерференцията в този случай е употребена съзнателно, за да поясни българския буквален превод, чието значение вероятно за събеседника не е ясно, тъй като е извънконтекстуално, т.е. извън чешката ситуация този термин е нефункционален за речта на българските имигранти. Затова се налага пояснение чрез интерфериране на чешкия термин, който носи в този контекст определено значение.

2.3.2. Лексикални интерференции, които улесняват разговора, т. нар. езиков комфорт,⁹ чиято цел е да подпомагат комуникацията. В определени случаи обаче е възможно и да нарушат целостта ѝ. Езиковият комфорт за единия партньор в разговора не означава непременно комфорт и за другия. В двуезична среда взаимният езиков комфорт зависи от езиковата компетентност на двамата участници в разговора. На езиков комфорт се дължат повечето от интерференциите в речта на билингвите. От една страна говорещият не може да намери в речниковия си запас на родния си език точната дума, което го кара да използва дума, отговаряща по смисъл, но взета от системата на E2, което се оказва по-лесно. От друга страна откриването на точната дума изисква повече усилия и време, затова говорещият посяга пак към елемент от E2, което се оказва по-бързо и пестящо енергия и усилия.

(8) Аз: И какво, на *ходника* ли свирихте?

P: Ами да, по *ходниците*.

След като единият участник вече е използвал дадена дума от E2, за другия е много по-лесно да продължи с нея, отколкото да търси еквивалента в E1. Условието е достатъчна езикова компетентност на двамата участници в комуникативния акт. В пример (8) смисловата цялост на комуникационното събитие не се нарушава, въпреки интерференцията, поради достатъчната минимална компетентност на двамата участници в разговора. След възприемането на интерферираната дума, тя се приспособява според изискванията на българската граматична система (окончание за мн. ч, членна форма). Последващото коригиране от страна на единия участник с превод на думата се оказва неефективно, защото първият е приел, че: 1) използването на интерферираната дума не изисква усилие за превод; 2) другият участник в разговора я

⁹ Виж по-подробно Гладкова, Ликоманова 2002: 44.

разбира. Тези две условия са достатъчна предпоставка за интерфериране заради езиков комфорт.

2.3.3. Лексикални интерференции, които възникват заради езикови липси в паметта. Те могат да бъдат временни (ситуационно обвързани с настоящата ситуация, в която протича разговорът) или могат да бъдат постоянни – свързани със ситуацията на възприемане на лексемата (специфични термини, свързани с професията, които са станали достъпни за говорещия в контекста на чуждата езикова среда):

(9) Всичките тея три години, които не съм бил, нали, *уведен* там като баща

(10) Ние с баща ми сме им *такива* на сватба... тука нали *сведки* се казват...

(11) Първо трябва да се махнат вратите и след това да се боядисат *футрите* със *зароха*.

В пример (9) се появява ситуационна езикова липса. Говорещият в момента е забравил точната дума на майчиния си език, което не означава непременно, че българският еквивалент е напълно забравен. Пример (10) може да означава както временна езикова липса, така и постоянна. Възможно е говорещият (25-годишна жена, мигрирала със семейството си на 12-годишна възраст) да не е запознат с българската дума, която се свързва със сватбения обичай. В пример (11) лексикалните интерференции „*футри*” и „*зароха*” са навлезли в езика на говорещия в чуждоезикова среда и са свързани с професията, упражнявана там, което предполага липсата на българския еквивалент в лексикалната система на E1, което става ясно в последващия разговор, в който говорещият казва, че няма понятие как точно се превеждат и какъв е българският им еквивалент, защото никога не ги е използвал на български език.

2.3.4. Интерференции, дължащи се на други психологически състояния – здравно състояние, емоции, стрес, умора, липса на концентрация и др.

(12) *Хиби им* // техническо съвършенство

В пример (12) говорещият вероятно забелязва интерференцията, тъй като прави пауза, която обаче може да е възникнала и поради други причини, не само желание за автокорекция, но също така – неволна пауза, пауза, за да се обмисли изказването, което следва. Паузата може да дава време за размисъл относно последващите изказвания, с цел да не се прекъсва целостта на комуникативния акт.

Понякога причините за възникването на интерференции се комбинират, така че не е възможно да се посочи една единствена причина за трансфериране на елементи от E2 в E1 (както е в пример (12), където интерференцията може да се дължи и на умора и на временна езикова липса).

Няма да изследваме възприемането и акомодацията на лексикалните и граматичните интерференции в речта на българскоговорещите в чешка езикова среда, тъй като това вече е направено в няколко други публикации (Владиминова 2006, Владиринова 2007).

2.4. Мениджмънт на дискурса. Запазване на кохезията на дискурса чрез приемане на трансферираните елементи от E2 (думи, фрази, изречения)

Приемането, т.е. одобрението на интерференциите в изказването могат да се дължат на:

1) незабелязване (в повечето случаи, дори когато говорещият твърди, че говори на чист български език, незабелязано от самия него в речта му се промъкват елементи или конструкции от E2); 2) двуезична компетентия на двамата партньори, при което и двамата разчитат на достатъчна езикова компетентия от страна на партньора, което не би нарушило целостта на разговора. Веднъж възприети в речта, интерференциите имат многообразен живот: могат да се приспособят граматично или да останат в първоначалната си форма. Там, където езикът позволява, в повечето случаи интерференциите се акомодират според граматичната система на E1.

Пример (13) е типичен пример за нарушена кохезия на текста, поради неразбиране. Трябва да имаме предвид, че българският и чешкият език са славянски езици, така че интерференцията на омофони е доста често явление. В пример (13) думата „*страхотни*” има антонимно значение в български и чешки. Употребена в контекст, от който не може да се разбере личната оценка на говорещия, тази лексема предизвиква нарушаване на смисловата цялост на изказването. След изясняване на смисъла на думата става ясно, че говорещият е пренесъл думата с чешко значение, но приспособена към българската граматика. Или по-скоро на българската дума е придал значението на чешката:

(13) Р: Виждам *страхотни* неща

Аз: В смисъл хубави или не?

Р: Ми страхотни...

Аз: Не, защото на чешки страхотни има негативна конотация, а на български – положителна

Р: Имам предвид негативни неща...

За да запази целостта на изказването си, говорещият би трябвало да следи речевото си поведение. Така той може да управлява речта си правилно. Според Неуступни говорещият минава през 5 фази на управление на речта си (Неуступни 2002: 436): *отклонение* от нормата; *забелязване* на отклонението; положителна или отрицателна *оценка* на отклонението; *избиране* на план за *корекция*; *реализиране* на плана за корекция. Мениджмънтът обаче може да бъде спрял, в която и да е фаза, и да не продължи нататък. В пример (12) очевидно говорещият забелязва интерференцията, но не преминава към следващата фаза на мениджмънт, т.е. не се оценява и не коригира изказването си. Необходимо е да се отбележи, че интерференциите могат да се появят в речта, но тяхната поява не е задължителна (Верещагин 1967: 128), както и не е предвидима (Хоугън 1972: 71). В пример (14) говорещият не е забелязал отклонението от нормата, т.е. навлизането на интерференцията, но партньорът в разговора забелязва. Последващият въпрос цели изясняване на значението на трансферираната дума, която очевидно за слушащия е непозната, т.е. извън езиковата му компетенция по E2.

(14) Р: Купил съм си за гърлото – спрей и *pastelky*...

Аз: *Какви са тия pastelky?*

Р: Бонбончета за цуцане...

2.4.1. Запазване на кохезията на дискурса чрез мениджмънт на трансферираните елементи

При условие, че и двамата участници в комуникативното събитие са убедени взаимно, че притежават достатъчна езиковата компетенция, тогава вероятността комуникативният акт да се разпадне поради неразбираемост е много по-малка. Ако обаче участниците не са напълно убедени или поставят под съмнение езиковата и културна компетентност на партньора в разговора, възможно е използването на няколко стратегии, чрез които да се запази целостта на диалога: 1) tag questions („разбираш ли“) или въпроси, целящи установяване на достатъчна компетенция; 2) превод на трансферираните елементи на E1; 3) обяснение на трансферираните елементи.

1) Tag questions или въпроси, целящи да подсиgurят разбираемостта на изказването. Тези въпроси поддържат кохезията на дискурса и са характерни при монолингвни прояви. Подобни въпроси като „нали“, „нали разбираш“, „разбираш ли“, „разбираш ли какво имам предвид“ имат за цел да предизвикат у слушащия евентуална

реакция на разбиране или неразбиране. Реакцията може да бъде вербална (въпрос) или невербална (мимика, жест). По този начин говорещият си осигурява непрекъснатост на изказването. Тези въпросителни Гупта (2006) нарича дискурсни частици („discourse particles“), които функционират като дискурсни маркери – отбелязват неформалността на разговора. Трудно е да се прецени до каква степен тези дискурсни частици са част от идиолекта на отделния индивид и служат като маркери и до каква степен са използвани, за да запазят кохерентността на текста. В случай, че говорещият ги използва като дискурсен маркер, той не очаква отговор от партньора в комуникативния акт. Но при условие, че възникнат като въпрос, целящ да осигури разбирането на изказването, те вече функционират като стратегия, целяща да запази кохерентността на текста. Използвани като въпроси, те се появяват, за да обяснят изказ, в който говорещият е забелязал отклонение от нормата, т.е. интерференция от Е2 в речта на български (вж. напр. (15)).

(15) Р: Аз ще ви го кажа така: *полопатицки*. **Знаете ли какво е** *полопатицки*. Лопата **знаете какво е?** Полопата, това е изрече *полопатицки*.

При условие, че говорещият не е забелязал отклонението и следователно интерференцията в речта му не е коригирана, партньорът в разговора може да прекъсне плавния ток на разговора чрез въпрос за изясняване на значението на трансферираната дума. (вж. пр. (14)). След задаването на въпрос от страна на единия участник в разговора другият търси стратегия за корекция като обяснява интерференцията или я превежда (стратегия на превод и обяснение – точка 2 и точка 3). В пример (14) е явно, че говорещият е посегнал към трансферираната дума поради моментна езикова липса.

2) Превод на трансферираната дума или фраза. След като говорещият забележи отклонението от нормата и оцени трансферираната дума като неуместен, той прибегва до една от възможните стратегии, която е стратегия на превод.

(16) Р: Макар, че някои бяха агресивни наистина, казваха **‘Ne, ne, nefot’te jako’, нали да не снимат**.

(17) Р: Там няма почти никакви *tulaci, бездомници* и такива работи.

(18) Р: С брат ми като дойдохме от начало / вика поне едно трийсе процента трябва да схващаме, нали словенски език / дойдох *nimo slovo ne razbirah ni nimo nimo дума*, въобще

(19) Р: От тоя икс мак/ има един *magazin* (ъ-ъ-ъ) *списание* икс мак

Всички примери (16)–(19) и (23) показват автокорекция на изказването. Интерференцията явно е възникнала в речта, заради временна езикова липса или поради избора на т.нар. езиков комфорт (намаляване на усилията при изказването). Избраната стратегия за корекция е превод на думата на български език.

Не във всички случаи е възможно самият говорещ да намери в речниковия си запас липсващата дума. Тогава след забелязване на отклонението, за да се коригира чрез стратегия на превод, той търси помощ от партньора си (пример (20) и (21)).

(20) Р: Мога да ги въртя нещата, ама то не е това чалъма чак толкоз, колкото да правиш хубави коктейли и тея коктейли да изглеждат добре и да // *да са вкусни* /// **как се казва** // *да хутнат* / на български.

Аз: Да са вкусни.

(21) Р: И той имаше един / един фолцваген пасат, такъв *transporter* (ъ-ъ-ъ) *dodávka*, **как се казва**, *мини бус*, мини бус такъв малък.

Понякога при автокорекция говорещият, сменяйки кода, не осъзнава, че сменя между разговорен чешки език (*obecná čeština*) и книжовен чешки език, а не вероятно както е имал намерение – между Е2 и Е1. В пример (22) може да се проследи начинът на автокоригиране с използването на книжовния вариант „реалитна канцелария“ (*realitní*

kancelář) на мястото на разговорния вариант „реалитка“ (*realitka*) с цел коригиране на отклонението от нормата. Същото объркване на кодовете може да се проследи и в пример (23), където говорещият сменя ударението на трансферираната дума *x'ostelите*, с цел да приближи интерференцията до звученето на български език (вероятно по модела *h'otel* (чешки) – хот'елите (български), където ударението в чешката дума пада върху първата сричка, а в българската върху втората, макар и двете думи да са международни и да имат един и същи (с изключение на звучното *x* в чешки) звуков състав, но различно ударение *hotel* – хотел.

(22) P: Изведнъж заряза и музика, и сичко (...), и си направи някакви *реалитки* // *реалитна канцелария*. Това е.

(23) P: Първата ми работа беше в тревелс хостелс. Те още съществуват тея – *x'ostelите*, *хост'елите*. Там пък раздавах флайъри на *на хлавни надражи.*; *на / на гарата*.

Понякога в едно изказване се комбинират различни стратегии, целящи корекция. В пример (24) говорещият забелязва отклонението, след като прави кратка пауза повтаря интерференцията, докато търси точния превод на български:

(24) P: Преди това пък, преди това *дйелах* (ъ-ъ-ъ) *дйелах* – *работех* в пица Хът.

3) Обяснение на трансферираните елементи. Стратегията на обяснение се налага в случай, че говорещият не успее да намери от набора лексикални единици в паметта си точното значение на трансферираната дума. Тогава той прибягва до една друга широко разпространена стратегия – на описване на значението на лексикалната заемка. Недостатъчната компетенция на слушащия е честа причина за прибягване към стратегията на обяснение. Неразбирането на трансферираните елементи предизвиква въпроси от типа „Какво е...“ от страна на слушащия. Говорещият, който явно е трансферирал дадения езиков елемент поради временна езикова липса, в момента не може да намери точния превод и затова търси друга стратегия за поддържане на смисловата цялост на разговора, а именно чрез обяснение (пример (25)).

(25) P: Намерих страхотен *lis* за *ovoce*.

Аз: **Какво е това?**

P: Ми / *presovač* / *tank* / не знам / *нещо*, *което измачква сок от плодове*, професионални барови на страхотна цена...

Заклучение

Комуникативният дискурс на имигрантите в чуждоезикова среда е обусловен от множество и различни видове влияния от E2 в E1. Някои от влиянията касаят цялостно превключване на кодовете, други – интерфериране на определени елементи. Същественото е желанието на говорещия за управление на дискурса и на речевия поток, така че да се стигне до смислова кохерентност в разговора

ЛИТЕРАТУРА

- Ван Дейк 1989:** ван Дейк, Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Прогрес. Москва.
- Верещагин 1967:** Верещагин, Е. М. Психолингвистическая проблематика теории языковых контактов. – In: Вопросы языкознания, 6. Москва.
- Гладкова, Ликоманова 2002:** Гладкова, Х., И. Ликоманова. Языковая ситуация: Истоки и перспективы. Karolinum. Praha.
- Пачев 1993:** Пачев, А. Малка енциклопедия по социолингвистика. Евразия – Абагар. Плевен.
- Adler 1977:** Adler, M. Collective and Individual Bilingualism. A sociological study. Hamburg.
- Fishman 1972:** Fishman, J. The sociology of language. – In: Giglioli, P. P. Language and Social Context. Penguin Classics, London, 45–58.
- Grosjean 1982:** Grosjean, F. Life with two Languages. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts and London.
- Gumperz 1972:** Gumperz, J. J. The Speech Community. – In: Giglioli, P. P. Language and Social Context. Penguin Classics, 219–231.
- Gupta 2006:** Gupta, A. F. Epistemic modalities and the discourse particles of Singapore. – In: Kerstin Fischer (ed). *Approaches to Discourse Particles*. Elsevier. Amsterdam, 243–263.
- Haugen 1972:** Haugen, E. The ecology of language. Stanford University Press. Stanford.
- Haugen 1987:** Haugen, E. Blessings of Babel. Bilingualism and Language planning. Mouton de Gruyter. Berlin – NY – Amsterdam.
- Hymes 1974:** Hymes, D. Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- Labov 1978:** Labov, W. Sociolinguistic Patterns. Basil Blackwell. Oxford.
- Mackey 1971:** Mackey, W. F. How can bilingualism be described and measured? – In: Kelly, L. G. (edit.). Description and measurement of Bilingualism: an international seminar. University of Toronto Press. Canada, pp. 1–9
- Neustupny 2002:** Neustupny, J. Sociolingvistika a jazykovy management. – In: Czech Sociological Review, 38. Sociological Institute, Academy of Science. Praha.
- Shvejcer, Nikolskij 1983:** Shvejcer, A. D., L. B. Nikolskij. Úvod do sociolingvistiky. Nakladatelství Svoboda. Praha.
- Turnbull 2003:** Turnbull, W. Language in Action. Psychological Models of Conversation. Psychology Press. Hove and New York.
- Vladimirova 2006:** Vladimirova, V. Методология на социолингвистическото изследване. – In: Balto-Slavicum Pragense (Sborník ediční řady Acta Slavica et Baltica). (in print).
- Weinreich 1968:** Weinreich, U. Languages in contact. Findings and Problems. Mouton. The Hague – Paris.

COMMUNICATION DISCOURSE ANALYSIS OF BULGARIAN NATIVE SPEAKERS IN CZECH LANGUAGE ENVIRONMENT

Vesela Dabova, Ph.D.

Abstract

The purpose of this article is a research of the dialogical speech in the discourse of Bulgarian immigrants living in a foreign language environment – Czech Republic. It aims to show: 1) the impact (in the form of interference and code switching) of a foreign language (L2) – Czech into the mother tongue – Bulgarian (L1), occurring during the speech act, led in L1; 2) the possible causes of these phenomena in the speech of bilinguals in Czech language environment 3) the ways the speaker is coping with the interfered elements, i.e. it is necessary to follow the management of the speech act. This will be the basis for an analysis of the communicative discourse of bilingual Bulgarian immigrants communicating in foreign linguistic environment.